

Najstarsi Polacy: szkic demograficzny

The oldest old in Poland: demographic sketch

Piotr Szukalski

Zakład Demografii UŁ

Adres do korespondencji:

Zakład Demografii Uniwersytetu Łódzkiego
ul. Rewolucji 1905 r. 41
90-217 Łódź

Streszczenie

W ostatnim pięćdziesięcioleciu populacja osób w wieku 80 i więcej lat znacznie się zwiększyła – do 2% ludności Polski. Celem niniejszego tekstu jest przedstawienie zmian liczbowych i strukturalnych (wiek, płeć, stan cywilny i miejsce zamieszkiwania) osób sędziwych.

Abstract

Population of the Polish oldest old has significantly increased during the post-war period. Now more than 2% of our population is 80 years and more. The main aim of the article is presentation the changes in numbers and in structures (by age, sex, marital status, domicile) of the oldest old.

Wprowadzenie

Ludzie w bardzo zaawansowanym wieku nie stanowią zazwyczaj ośrodków zainteresowania ani lekarzy, ani polityków społecznych czy demografów. Istnieje jednak wiele przesłanek skłaniających do zmiany tego stanowiska. Najważniejsza z nich to znaczne zwiększenie – bezwzględne i względne – liczby osób sędziwych, jaki nastąpił w przeszłości i jaki spodziewany jest w przyszłości. Doprowadzi on do znaczącej zmiany struktury popytu na usługi społeczne, przede wszystkim zaś na usługi opiekuńczo-medyczne. Wskazane wydaje się więc zainteresowanie się tą właśnie grupą wiekową i poświęcenie jej osobnych analiz, w tym demograficznych. Niniejszy tekst ma za zadanie prezentację kierunków zmian liczby i struktury (wg wieku, płci, stanu cywilnego, miejsca zamieszkiwania) populacji osób bardzo starych w Polsce. Bazą danych będą głównie powszechne spisy ludności, które stanowią bezcenną wręcz kopalnię informacji dotyczących polskiego społeczeństwa.

W poniższym tekście za najstarszych Polaków uznawać będziemy osoby, które ukończyły co najmniej 80 lat. Nazywać je będziemy zamiennie osobami sędziwymi, bardzo starymi, starcami, osobami w czwartym wieku, określenie osoby w wieku podeszłym rezerwując dla subpopulacji jednostek mających co najmniej 90 lat.

Zmiany liczby osób bardzo starych

Mówiąc o zwiększającym się znaczeniu osób w czwartym wieku w Polsce, mamy przede wszystkim na myśli fakt, iż grupa ta zaznała bardzo znacznego wzrostu liczebności swych szeregów w okresie powojennym. O ile bowiem w ostatnim półwieczu liczba osób w wieku 60 lat i więcej zwiększyła się trzykrotnie (z 2 074 000 do 6 269 000), o tyle liczba „sędziwych starców” (przypomnijmy piękne wyrażenie zaproponowane niegdyś przez E. Rosseta) zwiększyła się prawie czteropółkrotnie (tab. I.). Tym samym również w Polsce wystąpiło zjawisko „podwójnego” starzenia, przejawiające się wzrostem znaczenia osób mających co najmniej 80 lat w zwiększającej się populacji osób starych.

Zaszłości wojenne (straty okupacyjne oraz zmiana granic) sprawiły, iż między rokiem 1921 a 1950 nie doszło do poważniejszych zmian populacji osób bardzo starych ogółem, chociaż widoczna była w tym okresie postępująca feminizacja grupy osób w czwartym wieku.

Ogółem liczba osób sędziwych w okresie powojennym zwiększyła się ponad czterokrotnie, przy czym większy wzrost odnotowano wśród kobiet (czteropółkrotny) niż wśród mężczyzn (trzyipółkrotny). Niniejsza różnica jest kolejnym potwierdzeniem znanej powszechnie prawidłowości, iż kobiety żyją dłużej. W wymiarze demograficznym oznacza to, iż charakteryzują się one mniejszym w porównaniu z mężczyznami prawdopodobieństwem zgonu, przy czym obecnie (1998) w Polsce różnica ta występuje jedynie do 89. roku życia (później prawdopodobieństwo przeżycia jest większe w przypadku mężczyzn). W rezultacie korzystania z bardziej sprzyjających warunków nestorki mają przewagę nad nestorami wśród starców nie tylko w liczbach bezwzględnych – również porównanie udziału osób w sędziwym wieku w danej subpopulacji ujawnia, iż w szeregach kobiet spotkać można stale dwukrotnie więcej osób w czwartym wieku, przy czym różnica ta zwiększa się z upływem czasu.

Tabela 1. Osoby w wieku 80 lat i więcej w Polsce w latach 1921–1997

rok	w tysiącach			jako % ludności danej kategorii		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
1921	168,4	80,0	88,4	0,6	0,6	0,6
1931	169,2	72,2	97,0	0,5	0,5	0,6
1950	178,3	61,8	116,5	0,7	0,5	0,9
1960	224,8	75,8	149,0	0,8	0,5	1,0
1970	331,5	101,2	230,3	1,0	0,6	1,4
1980	522,6	155,0	367,6	1,5	0,9	2,0
1990	779,0	237,9	541,1	2,0	1,3	2,8
1995	811,8	243,4	568,4	2,1	1,3	2,9
1997	754,5	225,5	529,0	2,0	1,2	2,7

źródło: dla lat 1921, 1931 – dane spisowe; dla pozostałych lat [GUS, 1999:16–17]

Tabela 2a. Liczba mężczyzn w wieku 78 lat i więcej w latach 1921–1988

wiek	1921	1931	1950	1960	1970	1978	1988
78	13 769	17 261	15 871	18 768	24 595	44 160	57 064
79	7806	11 038	11 228	14 358	21 621	31 816	49 174
80	26 595	17 763	14 144	13 948	19 475	29 393	42 423
81	9594	10 150	8378	10 660	17 171	23 317	37 819
82	5810	8082	7608	9035	15 029	19 893	31 074
83	4154	5750	6408	7794	11 329	16 211	25 370
84	4506	4747	5579	6260	9512	12 365	21 250
85	7205	5992	4558	5474	7525	10 055	16 620
86	3862	4089	3849	4142	5822	7610	14 012
87	2593	2987	2872	3165	4417	5693	10 079
88	2548	2425	2098	2415	3610	4838	8595
89	1555	1617	1329	1618	2411	3879	4862
90	5032	2621	1895	1453	1962	3252	3992
91	1309	1222	589	761	1181	1900	2810
92	612	723	525	601	892	1503	2036
93	483	580	389	432	734	1081	1404
94	371	402	527	302	424	737	916
95	1088	672	412	198	331	477	652
96	561	418	282	204	198	419	568
97	340	309	230	101	132	228	329
98	402	329	315	88	102	176	280
99	246	201	396	58	48	531	971
100 i więcej	1111	1160	94	74	68	85	363

W efekcie udział osób sędziwych w społeczeństwie zwiększył się z około 0,5% w okresie przedwojennym do 2% w roku 1995. Zmiana ta była zgodna z tendencjami w innych krajach europejskich. Przypomnę bowiem, iż między rokiem 1950 a 1995 proporcja starców zamieszkujących nasz kontynent wzrosła z 1,1% do 3%. W porównaniu z krajami na wyższym poziomie rozwoju demograficznego (Szwecja – 4,4%, Francja – 4,1%, Niemcy, Wielka Brytania – 3,8%) frakcja osób bardzo starych w Polsce wydaje się mała. Jest ona mała również w porównaniu z innymi państwami naszej części Europy (Węgry – 2,7%, Czechy, Ukraina – 2,6%), głównie z powodu dużego przyrostu naturalnego ludności w okresie powojennym.

Struktura wieku

Przyjrzyjmy się bardziej szczegółowo liczbie osób deklarujących osiągnięcie czwartego wieku w kolejnych spisach powszechnych z lat 1921–1988 w rozbiću na płeć (tab. 2a., 2b.). Niestety, mikrosпис z roku 1995 dokonywany był jedynie na pięcioprocentowej próbie polskiego społeczeństwa, która – choć ogólnie reprezentatywna – przeszacowała liczbę osób sędziwych. W efekcie w analizach pospisowych ta kategoria wieku podana jest zbiorczo (80 i więcej lat).

Ponieważ w opinii specjalistów zajmujących się demografią historyczną klasycznym przykładem zmiennej poddawanej zniekształceniom podczas spisów jest wiek (dotyczy to zwłaszcza osób bardzo starych), naszym wiekiem wyjściowym będzie nie 80, lecz 78 lat. Wspomniane zniekształcenie przejawia się silnym skupianiem się osób sędziwych przy wieku „okrągłym”, a zatem takim, który kończy się na 0 lub – w mniejszym stopniu – 5. Z tego punktu widzenia uznać można, iż praktycznie aż do spisu z roku 1950 w przypadku mężczyzn i roku 1960 w przypadku kobiet dane spisowe zawierają nieścisłości (liczba osób mających 80 i 90 lat jest znacząco – niekiedy kilkakrotnie – większa niż liczba osób młodszych o rok czy dwa). Podstawowymi przyczynami owych nieścisłości była nieznajomość dokładnego wieku w okresie przed wprowadzeniem dokładnej ewidencji ludności i wydawania metryk urodzenia oraz świadome zawyżanie wieku, które zapewniłoby osobie tak czyniącej szacunek należyty w społeczeństwach tradycyjnych starcom. Nie dajmy się więc zwieść, iż w okresie przedwojennym było znacząco więcej stulatków niż obec-

Tabela 2b. Liczba kobiet w wieku 78 lat i więcej w latach 1921–1988

wiek	1921	1931	1950	1960	1970	1978	1988
78	12 988	19 649	27 067	35 627	48 326	88 127	102 337
79	7634	12 141	16 588	24 914	41 760	59 845	89 668
80	32 676	27 616	27 696	28 696	41 257	62 360	82 109
81	10 493	12 106	12 852	19 304	35 040	47 901	73 390
82	5438	9422	13 072	18 034	32 690	44 761	65 950
83	4024	6831	11 161	14 613	24 677	37 440	56 423
84	4209	6147	10 187	13 307	21 784	29 493	48 961
85	7181	8367	9662	11 796	17 948	23 899	40 524
86	3923	5181	7942	9138	14 117	20 172	35 608
87	2548	3559	6160	7178	11 040	14 698	27 372
88	2479	3131	4560	6060	9520	13 274	24 736
89	1672	2159	2641	3581	6251	11 112	14 079
90	6363	4552	4494	4123	5900	9235	12 546
91	1516	1477	1124	1922	3233	5491	8669
92	691	904	1116	1524	2602	4809	6759
93	484	716	885	1273	1936	3502	4696
94	462	526	947	915	1308	2265	3129
95	1102	1081	949	745	1016	1640	2143
96	637	597	592	682	701	1419	1605
97	348	411	455	436	492	720	1018
98	399	488	574	319	395	660	818
99	305	268	520	186	199	775	1741
100 i więcej	14 49	1457	226	358	262	339	1201
źródło: dane Narodowych Spisów Powszechnych							

nie. Owa większa liczba to jedynie iluzja wynikająca ze świadomego i nieświadomego zawyżania wieku.

Przedstawione w powyższej tabeli dane zsyntetyzowano w tabeli 3.; informuje ona o liczebności (bezwzględnej i względnej) najstarszych Polaków w poszczególnych grupach pięcioletnich. Dodatkowo włączone zostały dane pochodzące z roku 1995.

Najbardziej intrygującą zmianą uwidocznioną w powyższej tabeli jest malejący ostatnio odsetek osób z najmłodszej pięcioletniej grupy wieku wśród badanej populacji. O ile w trakcie ostatniego ćwierćwiecza, z którego dysponujemy danymi, badana zbiorowość zwiększyła się o niecałe 170%, o tyle osób w wieku 85–89 było w roku 1995 o 220% więcej, tych

w wieku 90–94 o 260% więcej, zaś 94–99-letnich o 210% więcej. Mamy zatem do czynienia z postępującym równie w ramach analizowanej zbiorowości starzeniem się, tj. zwiększaniem się roli osób mających co najmniej 85 lat. Proces ten jest o tyle istotny, że o tych osobach mówi się, iż w zasadzie wszystkie potrzebują stałej opieki [de Jong-Gierveld i in., 1999].

Zwiększanie się udziału osób w podeszłym wieku w ramach populacji osób sędziwych następuje w licznych krajach europejskich. Jako przykład przywołajmy dane odnoszące się do Anglii i Walii [Thatcher, 1992]. Udział osób mających ukończone co najmniej 90 lat wśród tych, których wiek wynosił przynajmniej lat 80, był równy: 1921 – 5,8%, 1931 – 6%, 1951 – 6,3%, 1971 – 9,8%, 1986 – 10,9%, zaś udział stulatków

wśród osób, które ukończyły 90. rok życia, zmieniał się w powyższych latach odpowiednio: 1%, 0,9%, 0,7%, 1,1%, 1,8% oraz w roku 1990 – 1,8%.

Tytułem ilustracji kierunku i siły przyszłych zmian, jakie w tym zakresie wystąpić mają w Polsce, zaznaczyć należy, iż według opracowanej w 1996 roku przez pracowników GUS prognozy demograficznej w roku 2010 ma być około 1 170 000 starców, zaś dziesięć lat później niemal 1 340 000. Jednocześnie postępować będzie proces zmniejszania się umieralności w szeregach osób sędziwych, co zaowocować ma zwiększeniem udziału starców mających co najmniej 85 lat z 39% obecnie i w 2010 do 47% w roku 2020.

Struktura płci

Kolejnym elementem analizy będzie rozpatrzenie stopnia feminizacji badanej zbiorowości. Użyjemy w tym celu wskaźnika feminizacji, informującego, ile kobiet przypada na 100 mężczyzn w danym wieku. Domniemywać można, iż w związku z niższym poziomem umieralności odnotowywanym wśród kobiet stanowić będą one większość osób bardzo starych, a zatem, iż interesujące nas wskaźniki przybierać będą wartości znacząco większe od jedności (tab. 4.).

Zgodnie z oczekiwaniami, we wszystkich badanych latach kobiety stanowiły większość – większość, która wraz z upływem czasu stawała się coraz bardziej wyrazista. Warto podkreślić, iż w okresie powojennym zaznaczył się silny wzrost wskaźników feminizacji we wszystkich grupach wieku osób sędziwych, maksymalny poziom osiągając w szeregach stulatków. Choć – zważywszy, iż dysponujemy danymi pochodzącymi jedynie z kilku wybranych lat – trudno mówić o trendzie, warto zauważyć, iż wydaje się zmniejszanie się począwszy od lat 60. najpierw wskaźnika feminizacji osób mających 95–99 lat, a następnie 100 i więcej lat. Zmiana ta spowodowana jest czynnikami występującymi również w innych krajach, a mianowicie wspomnianym już wcześniej mniejszym prawdopodobieństwem zgonu w wieku podeszłym mężczyzn niż kobiet, najpewniej konsekwencją wzmoczonej selekcji naturalnej wśród mężczyzn, która owocuje pozostaniem przy życiu jedynie bardzo silnych jednostek.

Stan cywilny

Ważną cechą opisującą osoby bardzo stare jest ich stan cywilny. Jest on tym waż-

Tabela 3. Liczba i struktura wieku osób mających 80 i więcej lat w Polsce w latach 1921–1995

rok	liczba osób w danym wieku						udział osób w danym wieku w ogóle osób mających co najmniej 80 lat				
	80+	80–84	85–89	90–94	95–99	100+	80–84	85–89	90–94	95–99	100+
1921	168 376	107 499	35 566	17 323	5428	2560	63,8	21,1	10,2	3,2	1,5
1931	169 235	108 614	39 507	13 723	4774	2617	64,1	23,3	8,1	2,8	1,5
1950	180 292	117 085	45 671	12 491	4725	320	64,9	25,3	6,9	2,6	0,1
1960	212 983	141 651	54 567	13 306	3027	432	66,5	25,6	6,2	1,4	0,2
1970	334 744	227 964	82 661	20 172	3617	330	68,1	24,6	6,0	1,0	0,1
1978	479 608	323 134	115 230	33 775	7045	424	67,3	24,0	7,0	1,4	0,1
1988	739 902	484 769	196 487	46 957	10 125	1564	65,5	26,5	6,3	1,3	0,2
1995	895 461	545 800	264 400	72 800	11 200	1100	61,0	29,5	8,1	1,3	0,1

źródło: dane Narodowych Spisów Powszechnych, dla roku 1995 szacunki własne na podstawie [UN, 1999], obliczenia własne

niejszy, iż starcy to grupa, która w znacznym stopniu potrzebuje pomocy w rozwiązywaniu licznych problemów dnia codziennego. Stan cywilny jest w jakimś stopniu predyktorem dostępu do tejże pomocy, oferowanej przez członków rodziny. Oczekiwać bowiem należy, iż prawdopodobieństwo posiadania potomka – a co za tym idzie również łatwego dostępu do pomocy – jest bardzo duże wśród osób, które założyły niegdyś rodzinę, zaś zdecydowanie mniejsze w populacji kawalerów/panien. Dodatkowo osoby mające żywego współmałżonka są uprzywilejowane: po pierwsze istnieje szansa, iż współmałżonek oferować może przynajmniej częściową pomoc (po uwzględnieniu poprawki dotyczącej również zaawansowanego wieku współmałżonka), po drugie zaś w warunkach, gdy zdecydowana większość starców ma własne źródło utrzymania, gospodarstwo dwuosobowe korzystać może z korzyści skali (koszty

wynajmu mieszkania itp. stałe opłaty rozkładają się na dwie osoby). Odpowiednie dane przedstawiono w tabeli 5.

Zdecydowana większość (ok. 95%) osób bardzo starych to jednostki, które niegdyś założyły rodzinę. Tym niemniej aktualny stan cywilny uzależniony jest silnie od płci. Mężczyźni są bowiem znacznie częściej osobami żyjącymi w nienaruszonym stadle, podczas gdy zdecydowana większość kobiet (ponad 80%) to wdowy. Wymienić należy dwie przyczyny takiej sytuacji. Po pierwsze, do czwartego wieku dożywa znacznie większa część kobiet niż mężczyzn, co automatycznie stwarza nadreprezentację wdów. Po drugie, tradycja nuptialna nakazuje, by nowożeńiec był nieco (2–3 lata) starszy od swej wybranki, co dodatkowo pogłębia wpływ pierwszego czynnika, a jednocześnie zwiększa udział mężczyzn mających żywą małżonkę.

Zwróćmy uwagę na fakt, iż wraz z upływem czasu zwiększa się proporcja mężczyzn dożywających wieku starczego w stanie małżeńskim, udział kobiet zamężnych pozostaje zaś praktycznie bez zmian. Dzieje się tak pod wpływem ewolucji umieralności, która zmniejszała się silniej w populacji kobiet, sprawiając, iż wzrastało prawdopodobieństwo, iż dożywając do czwartego wieku, mężczyzna mieć będzie przy swym boku żywą małżonkę. Zmniejszanie się poziomu umieralności wśród starych mężczyzn nie przyniosło natomiast praktycznie żadnych korzyści kobietom, ze względu na ich relatywnie większą poprawę stanu zdrowia.

Ze stanem cywilnym ściśle związany jest typ gospodarstwa domowego oraz miejsce zamieszkania w nim osoby w czwartym wieku. Odnośnie do tego punktu ograniczę się jedynie do relatywnie świeżych danych, pochodzących z mikrospisu z 1995 roku. W tym właśnie roku 31,8% osób bardzo starych zamieszkiwało samotnie w gospodarstwach jednoosobowych (co piąty mężczyzna i prawie dwie kobiety na pięć – różnica związana jest przede wszystkim z odmienną częstością posiadania żyjącego współmałżonka). Reszta zamieszkiwała w wieloosobowych gospodarstwach domowych, spośród których w co trzecim starzec był głową gospodarstwa domowego (60% gospodarstw, w których zamieszkiwali mężczyźni i 20% tych z sędziwymi kobietami). Znacznie częściej niż współmałżonek (10% gospodarstw wieloosobowych z osobami w wieku 80 lat i więcej) głową domostwa były dzieci lub ich współmałżonkowie (w przypadku

Tabela 4. Wskaźnik feminizacji osób w wieku 80 i więcej lat (w przeliczeniu na 100 mężczyzn w danej grupie wieku)

rok	80+	80–84	85–89	90–94	95–99	100+
1921	110	112	100	122	106	130
1931	134	134	131	147	147	126
1950	189	178	211	218	189	240
1960	197	197	225	278	366	484
1970	228	214	248	288	346	385
1978	237	219	259	299	285	399
1988	227	207	263	321	262	331

źródło: obliczenia własne na podstawie danych spisowych

Tabela 5. Struktura osób mających ukończone co najmniej 80 lat wg stanu cywilnego (w %)

rok	mężczyźni			kobiety		
	kawaler	żonaty	wdowiec	panna	zamężna	wdowa
1921	2,7	47,2	49,5	5,2	13,4	80,7
1931	2,9	44,2	52,2	5,1	10,4	83,7
1950	bd	bd	bd	bd	bd	bd
1960	2,8	47,7	48,6	6,7	6,7	85,9
1970	2,8	55,4	40,0	8,0	8,6	81,6
1978	3,1	55,6	40,3	8,9	9,5	81,0
1988	3,9	56,5	38,6	9,0	10,0	80,2
1995	2,5	57,9	38,4	6,7	9,9	82,4
Dla roku 1950 dane spisowe operują odnośnie do stanu cywilnego grupą wieku 60 lat i więcej źródło: obliczenia własne na podstawie danych ze spisów powszechnych]						

kobiet sytuacja taka była trzykrotnie częstsza niż samodzielne bycie głową gospodarstwa, w przypadku mężczyzn o połowę rzadsza). Prawdopodobnie taka wynika po części z ekonomicznej definicji głowy gospodarstwa domowego (jest nią osoba dostarczająca największą część dochodów gospodarstwa), po części zaś z faktu, iż samotne kobiety częściej decydują się na przeprowadzkę do dzieci i wspólne z nimi zamieszkiwanie.

Miejsce zamieszkiwania

Oczekiwać należy, iż osoby sędziwe w przeważającej większości są mieszkańcami wsi, są to bowiem te jednostki, których wybór odnośnie do miejsca zamieszkania dokonany został kilkadziesiąt lat temu, a zatem odpowiada wzorcom

rozmszczenia ludności obowiązującym kilka dekad wcześniej. Dane pochodzące ze spisów powszechnych (tab. 6.) w zasadzie potwierdzają powyższe przypuszczenie – wykorzystaliśmy tu wskaźnik urbanizacji, określający udział ludności zamieszkującej miasta (w naszym wypadku w przeliczeniu na tysiąc osób w danym wieku).

W każdym roku z lat, odnośnie do których dysponujemy danymi, współczynnik urbanizacji nie był wśród osób sędziwych większy niż wśród ogółu Polaków. Był on zawsze mniejszy o kilka-kilkanaście punktów procentowych. Warto jednak zwrócić uwagę na zwiększanie się od roku 1970 udziału osób zamieszkujących w miastach po przekroczeniu 85. roku życia. Wyjaśnienia tej – zdawałoby się – sprzeczności z oczekiwaniami doszukiwać się należy przede wszystkim w obo-

wiązujących w Polsce wzorcach opieki nad niepełnosprawnymi starcami, zgodnie z którymi obowiązek ten spada głównie na dzieci. W przypadku, gdy dzieci w młodości opuściły obszar wiejski, gdzie się urodziły i wychowały, i przeniosły się na stałe do miast, oznacza to dla osoby bardzo starej zmianę miejsca zamieszkania – przeprowadzkę do miasta.

Źródło utrzymania

Do przedstawionych powyżej informacji na temat struktury demograficznej osób bardzo starych dodajmy podstawowe informacje dotyczące źródeł utrzymania. Z konieczności część odnosząca się do posiadanego przez ludność sędziwą źródła utrzymania będzie relatywnie krótka. Ponieważ osoby w czwartym wieku stanowiły margines zainteresowań instytucji projektujących i wykonujących spisy powszechne, wiele publikowanych danych zagregowanych jest na poziomie: ludność w wieku 70 lat i więcej, co w widoczny sposób ogranicza możliwość ich wykorzystania. Tym niemniej spośród danych spisowych odnaleźć można informacje i na ten temat.

W ciągu osiemnastu (1970–1988) lat widoczne jest zwiększanie się odsetka osób utrzymujących się z niezarobkowych źródeł dochodów z 53% do ponad 90%. Możliwe to było przede wszystkim dzięki rozszerzeniu systemu emerytalnego również i na osoby zatrudnione w rolnictwie. Pociągnęło to za sobą zmniejszenie odsetka osób utrzymujących się z pracy na roli, choć pamiętać musimy, iż wiele osób zamieszkujących na wsi, o ile tylko cieszy się zdrowiem, nadal wykonuje w gospodarstwach przekazanych swym następcom prace pomocnicze.

Zastanawiające jest natomiast znaczne zwiększenie się liczby osób bardzo starych utrzymujących się z pracy. Podejrzewać można, iż są to przede wszystkim osoby samozatrudniające się, którym najłatwiej przychodzi dostosowanie warunków pracy do możliwości ograniczonych wiekiem.

Podejrzewać należy, iż obecnie udział starców mających stałe źródło dochodów – emeryturę lub rentę – jest jeszcze większy, ostatnia dekada zasilata bowiem interesującą nas populację głównie jednostkami uprawnionymi do pobierania świadczeń społecznych. Pośrednim potwierdzeniem takiego przypuszczenia jest fakt, iż w roku 1995 ponad 96% osób w wieku 65 lat i więcej otrzymywało świadczenia społeczne [GUS, 1999].

Tabela 6. Wskaźnik urbanizacji osób bardzo starych w latach 1921–1988 (w promilach)

rok	ludność Polski ogółem	80–84	85–89	90–94	95–99	100+
1921	246	192	199	161	153	130
1931	274	253	254	227	208	217
1950	384	340	308	289	293	246
1960	477	450	436	415	338	300
1970	522	491	492	506	469	436
1978	575	520	534	530	535	504
1988	612	532	539	559	601	563
źródło: obliczenia własne na podstawie danych ze spisów powszechnych						

Tabela 7. Osoby bardzo stare wg źródła utrzymania

rok	ogółem	z pracy	niezarobkowe źródło	źródło rolnicze
1970	334 744	2333	175 986	53 496
1978	479 608	2689	294 593	bd
1988	739 902	15 418	689 519	34 965
źródło: dane spisowe				

Na zakończenie jako ciekawostkę przywołać chciałbym informację o tym, iż w styczniu 1999 roku 547 osób pobierało z ZUS obok przysługującego im świadczenia z ubezpieczenia społecznego tzw. świadczenie dla stulatka. Oznacza to, iż mniej niż połowa stulatków utrzymuje się ze świadczeń emerytalnych (świadczenie dla stulatków naliczane jest bowiem automatycznie osobom pobierającym świadczenia ZUS) [Markowska, 1999].

Podsumowanie

Podstawowym zadaniem niniejszego tekstu było zebranie rozproszonych danych dotyczących osób bardzo starych, pochodzących ze źródeł statystyki publicznej, głównie z narodowych spisów powszechnych. Zestawienie tych informacji umożliwia – wprawdzie ograniczony – wgląd w zmiany strukturalne, jakie nastąpiły w trakcie ostatnich kilku dziesięcioleci w ramach zbiorowości osób bardzo starych. Zważywszy na znaczny – ponad czterokrotny – rozrost populacji osób w czwartym wieku podjęcie takiej próby wydaje się uzasadnione.

Również i w przyszłości polskie społeczeństwo oczekiwać musi zwiększania się tak liczby, jak i udziału osób sędziwych. Według prognozy GUS z 1996 roku w roku 2010 ma być około 1 170 000 starców (w tym 39% osób co najmniej 85-letnich), zaś dziesięć lat później prawie 1 340 000 (z tego 47% w wieku 85 i więcej lat). Z kolei ONZ szacuje, że

w latach 2040–2050 w Polsce będzie około 2,5 miliona osób sędziwych. Choć rozrost tak bezwzględny, jak i względny tej zbiorowości jest już przesądzony (wszystkie osoby, które w roku 2050 mieć będą co najmniej 80 lat, już się bowiem narodziły), skala przyszłej zmiany w znacznym stopniu uzależniona będzie od intensywności przemian poziomu umieralności osób dorosłych, a zwłaszcza sędziwych. Zważywszy, iż kilka ostatnich lat charakteryzowało się znacznym przyspieszeniem tempa poprawy umieralności osób starych i bardzo starych, oczekiwać można szybszego niż zakładano w dwóch przywołanych prognozach zwiększenia liczebności starców, a jednocześnie szybszego starzenia się struktury wieku tejże zbiorowości.

Przygotowując się zawczasu do konieczności stawienia czoła konsekwencjom społecznym i ekonomicznym „podwójnego” starzenia się polskiego społeczeństwa, warto zastanowić się nad kierunkiem przemian podstawowych cech demograficznych zbiorowości osób sędziwych, jakie wystąpiły w ostatnich kilkunastu latach.

¹ Zaznaczyć wypada, iż bardzo często jako cezura wyznaczająca „czwarty wiek” stosowany jest 75. rok życia. Klasyfikacja taka stosowana jest zarówno w licznych opracowaniach wydawanych przez ONZ [de Jong-Gierveld J., 1999], jak i proponowana przez polskich gerontologów [Pędich, 1998]. Tym niemniej coraz większą popularność zdobywa proponowana w niniejszym tekście granica 80. roku życia.

Piśmiennictwo

1. GUS: *Seniorzy w polskim społeczeństwie*. GUS, Warszawa 1999.
2. de Jong-Gierveld J., Dykstra P., Beekink E.: *A growing challenge: the very old*. [w:] *Population Growth and Demographic Structure*, UN, New York 1999.
3. Markowska H.: *ZUS w liczbach*. Przegląd Ubezpieczeń Społecznych 1999;6 (40)
4. Pędich W.: *Specyfika badań środowiskowych populacji ludzi bardzo starych: niehomogenność wieku i środowiska*. [w:] Frąckiewicz L., Koczura W. (red.): *Reformy społeczne i zagrożenia ich realizacji*. Wydawnictwo AE, Katowice 1998.
5. Thatcher A.R.: *Trends in numbers and mortality at high ages in England and Wales*. *Population Studies* nr 46.